

הרב חיים דרוקמן

הגדה של פסח

לפי נוסח אשכנז
ועדות המזרחה

לזמן הזה

ביאורים והארות להגדה של פסח

אור עציון ספרי איקות ותורניים

סדר הקערה

לדעת האר"י זצ"ל:

לדעת הגרא"א זצ"ל:

יש הנוהגים שעורף הסדר לובש בגד לבן, המכונה: "קיטל"

דגם לגאולה

זרוע נטויה

הרמב"ם (הכלות חמץ ומצה ח, א) מעלה הדרכה מה יש להניח על שולחןليل הסדר, בתקילת הערב. בין היתר הוא כותב: "ומביאן שולחן ערוך, ועליו... גוף של כבש הפסח, ובשר חוגגה של יום ארבעה עשר". עד כאן, מה שהיה מנהגים בזמן שהמקדש קיים. ועכשו, למה שנוהגים הימים, כאשר אין לנו קרבן פסח וקרבן חוגגה: "ובזמן זהה מביאין על השולחן שני מיני בשר – אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגת".

השולחן ערוך (או"ח תעג, ד), שנכתב מאות שנים אחרי הרמב"ם, מביא מנהג קצת שונה בנוגע לשני התחליפים בימינו לקורבנות. במקום: "שני מיני בשר", הוא כותב: "שני תבשילים". ומהם אותם תבשילים? – "ונางו בבשר ובייצה. והבשר נהגו שייהי זרוע, ונางו שהבשר יהיה צלי על הגחלים, והביצה תהיה מבושלת".

מסביר ה"משנה ברורה" מדוע דוקא בשור זרוע – משום ה"זרוע הנטויה שהראאה הקדוש ברוך הוא במצרים", כפי שכותב בתורה פעמיים רבות: "וַיָּצְאָנוּ ד' מִמָּצְרָיִם בַּיד חֶזְקָה, וּבַזְרֻלְעַ נָטוֹיה..." (דברים כו, ח).

האמת היא, כי לא רק ביציאת מצרים נשענו בזרוע נטויה. מאז ועד היום, ממשיך ד' להושיענו ב"זרוע נטויה" – אף שלא תמיד אנו חוזים בעוצמתה בוצרה מוחשית ביציאת מצרים – עדין פועלת היא ה"זרוע הנטויה". אלמלא היהת קיימת – כבר מזמן לא היו קיימים, כפי שנאמר בהמשך ההגדה: "בכל דור ודור עומדים علينا לכלותינו" – ומה שמקיים אותנו זוהי זרועו הנטויה של ד' – "והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם".

כך ענה רבינו יהושע לאדריאנוס, אשר התרשם מכוח הישרדותם של ישראל, עד שאמר: "גדולה הכבשה העומדת בין שבעים זבים!". ענה לו רבינו יהושע: "גדול הוא הרועה שמצוילה, ושומרה ושוברן לפניה" (תנחומה תולדות, ה) – זוהי ה"זרוע הנטויה" של "הרוועה" – הקדוש ברוך הוא – המקיים את הכבשה הנורדת בכל הדורות, עד דוננו אנו.

בשר זרוע על שולחן הסדר מבטיא, איפוא, את ההשגחה הא-להית – אך מה מבטאת הביצה? מניין הגיעו המנהג להביא ביצה כתבשיל, ולא מין נוסף של בשר, כפי שכותב הרמב"ם לפני למעלה ממשונה מאות שנה?

אביות ועוצמה

ב"משנה ברורה", מובא אחד הטיעמים להנחת הביצה על שולחן הסדר: "משום דעושים אלו זכר לאבירות בית המקדש, שאין אלו יכולין להקריב קרבן פסח". ביצה היא מאכל של

אבלים. בסעודת הבראה לאבל החוזר מבית הקברות, מגישים, בין היתר, גם ביצה. וכן מצינו במדרש (פסיקתא זוטרתא כה, בט): "מן פנוי מה מנוחין האבלים בבייצים? – לפי, שכשם שאין פה לביצה שהיא עוגלה, כך אסור לאבל להרבות דברים... וכשם שהביצה מגולגת, כך המיטה גלגל הוא של עולם, דור הולך ודור בא".

נعلاה הסבר נוסף. ישנה תופעה המיחדת את הביצה על פני חומרים אחרים. רוב החומרים – ככל שהם מתבשלים יותר – כך הם מתרככים, בניגוד לביצה, שככל שתבתשל יouter – כך תתקשה יותר. זהו גם אחד ההבדלים בין ישוראל לעמים: ככל שננסים לפגוע בנו יותר – כך אנו הולכים ומתעצימים. כך היה במצרים: "וכאשֶׁר יענו אто – פָּנו יְרֵבָה וְכוֹן יִפְרַץ" (שמות א, יב), וכך הדבר לדורות. בניגוד לשאר העמים ההולכים ונמנגים תחת עינוי עמים אחרים – עם ישוראל רק החלק והתחזק.

דגם לגאולה

הביבה מהויה גם דגם לגאות ישראל. כשהאו רואים ביצה, אנו רואים חתיכת חומר, לכואורה נטול חיים. והנה, הביצה מתחילה לבקווע, הקליפה נסדקת לאיטה, ואפרוח קטן מנקר את דרכו החוצה. מי היה מאמין שמחתיכת חומר הנראית נטולת חיים, בוקע יצור חי שرك הולך וגדל צומח! כਮובן שאנו וגילים לתופעה זו ואיננו מתרגשים ממנה, אך אם נחשוב על כך – הלווא נשותומם על הפלא שבדברו!

כך היא גאות ישראל – קודם כל מתגלה הצד החומירי, הגוף היהודי נגאל, ללא תוכן של חיים ורוחניים. מי שלא למד על סדרי גאות ישראל עומד ותוהה: האם תיתכן גאות עם ישראל بلا תוכן רוחני יהודי?! אולם בהמשך מתגלים החיים הרוחניים. עם ישראל צריך "להתבשל קצת בתוך הקליפה שלו" – בתוך הצדדים החומירים של האומה – כדי שאחר כך יצא ויפרח החוצה, בחים ורוחניים מלאים!

כך היה בגאות מצרים: קודם גאנל הגוף היהודי – עם ישראל יצא ממצרים, ורק לאחר מכן נגאה הרוח הישראלית – ניתנה תורה לישראל בהר סיני. רק אז החלה הרוח לפעם במחנה ישראל, החלו החיים הרוחניים של העם.

וכך גם בזמנינו, בגאולה האחזרונה: בתחילת הגוף היהודי – חזקה האומה לארצה, פיתה אותה, הקימה מדינה עם צבא וככללה. רק לאחר מכן, בתהליך של שנים, הולכת הרוח הישראלית ומטעצתה, מtauורות הנשמה מתודמתה. או אז, ישוב ישראל לחיות חיים רוחניים מלאים, בתוך חייו החומירים.

כך תיאר הנביא יחזקאל (לו, כד-כז) את תהליך הגאולה. השלב הראשון, הוא: "וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם, וּקְבִצֵּתִי אֶתְכֶם מִכֶּל הָאָרֶצֶת, וּמִבְּאֹתִי אֶתְכֶם אֶל אֶדְמָתֶכם" – גאולה חומרית, ורק אחר כך: "וְזָנוֹתִי עֲלֵיכֶם מִס טָהוֹרִים וּטְהֻרְתֶּם, מִכֶּל טָמָאֹתֶיכֶם וּמִכֶּל גְּלִילֵיכֶם אַטְהָר אֶתְכֶם. וְנַתְתִּי לְכֶם לְבָדָשׁ, וּרוֹתֵם חֲדָשָׁה אַתָּנו בְּקָרְבָּכֶם... וְאֵת רָוחֵי אַתָּנו בְּקָרְבָּכֶם וְעִשְׂתִּי אֵת אַשְׁר בְּחִקִּי תָלְכוּ וּמְשִׁפְטוּ תְשִׁמְרוּ וּעֲשִׂיְתֶם".

זו אחת הסיבות, אולי, למנהג הנחת הביצה בליל גאות מצרים – סמל לתהליך הגאולה, המתחילה בגאולה חומרית, וממשיך בגאות הנשמה, הרוח הישראלית המיוחדת.

סימני הסדר

קדש, ורחה,
פרפס, יחزا,
מגיד, רחזה,
מוחיא, מצה,
מרור, כורה,
שלוחן עורה,
אപון, בורה,
הלו,
ברחה.

קידוש ואחר כך היטהרות

סימני הסדר המופיעים בהגדות שלנו מוקרים בבעלי התוספות, ומטרתם להדריך כיצד יש לעורך את הסדר באופן מעשי. נعمוד על שני הסימנים הראשונים: "קדש" ו"רחץ".

הכוונה ב"קדש" היא לקידוש, והכוונה ב"רחץ" היא לנטילת הידיים לקרהת אכילת הכרופס. "קדש ורחץ" – קודם עושים קידוש, ולאחר מכן נוטלים ידיים. זו הכוונה הפשטota והמעשית.

יחד עם זאת, יש מקום לעיין גם במשמעות הרוחנית והעקרונית של קידימת ה"קדש" ל"רחץ". שכן, כביכול, הסדר היה צריך להיות הפוך: קודם "רחץ", ורק אחר כך – "קדש", שהרי קודם מתרחצים ומטהרים, ורק אחר כך עולמים מתקדשים, כמו שאומרים חז"ל (עובדת זורה כ, ב): "טהרה מביאה לידי קדושה". קודם נתהרים מהטומאה, ורק לאחר מכן – אפשר להתקדם הלאה אל הקדושה, בבחינת: "שוו מך – וצעה טוב" (תhalim לד, טו) – קודם צריך לסור מהשלילה, ורק לאחר מכן אפשר להתקדם אל עשיית הטוב.

כך בדרך כלל צריך להיות. אומנם, בעת שגאל ד' מצרים, הוא לא הקפיד לעבוד לפי הספר, הוא לא חיכה שניטוהר מטומאת מצרים בה היינו ש��ועים, אלא מיד גאלנו ורק אחר כך טיהרנו – קודם "קדש", ורק אחר כך: "רחץ".

זהו הטעם הקדוש (ח"ב קע, ב) מבייא קטרוג על ישראל לפני ד', על ידי המלאך הממונה על מצרים, משום כוונת ד' לקרווע את הים לישראל: "למה אתה רוצה לעשות דין במצרים, ולקרווע את הים לישראל? הרי כלום ורשעים לפניו! וכל דרך בדין ואמת! הללו (המצרים) עובדים עבודת זורה – והללו (ישראל) עובדים עבודת זורה! הללו חוטאים בגilio עריות – והללו חוטאים בגilio עריות! הללו שופכים דמים – והללו שופכים דמים!" (מתורגם מארכמית). קטרוג זה מבטא את מצבם של ישראל בעת היציאה מצרים.

ד' הרים את ישראל, קידש אותם והבדילם מהמצרים ומשאר אומות העולם – אף שלב ה"רחץ" טרם התקיים – ישראל עדין ש��ועים בטומאת מצרים ודמו להם בכך.

מדוע, חורך טומאתם, הצליל ד' את ישראל ממצרים? תשובה לכך, ניתן ללמידה, מההיסטוריה החזר על עצמו כמה וכמה פעמים בתפילות, בקשר לקריעת ים סוף: "ויאו בניו גבורתו", "המעביר בניו בין גזוי ים סוף", "מלכותך, ראו בניך, בוקע ים" – עם ישראל הם בניהם למקומות, "בָּנִים אַתֶּם לְאַיְלָהִיכֶם" (דברים יד, א).

בנייה – זהה מהות שאינה מושפעת ממעשים חיצוניים, זהה נשמה מיוחדת. בניים גנוו תורשתו וכוחותיו של האב. במשך מאות שנים היו ישראל במצרים, הם הושפעו

מטומאותם, ממעשייהם הרעים ומהשחיתות המצרית. "וַיָּרְאُו אֶתְנָיו הַמִּצְרִים וַיַּעֲגֹנוּ" (דברים כו, ז) – מדייק הרב צץ ל, שלא כתוב: "וַיָּרְאُו לָנוּ" – היינו, עשו לנו דברים רעים, אלא – "וַיָּרְאُו אֹתָנוּ" – עשו אותנו רעים, השפיעו علينا להידמות להם. "וַיַּעֲגֹנוּ" – פיזית, "וַיַּרְאֻוּ" – רוחנית.

אך זהה הרעה חיצונית – רק כלפי חוץ נדמנו להם ובתוכנו נשאים בנים למקום – "אל תְּرַאֲנִי שְׁאָנִי שְׁחַרְחַרְתִּי שְׁשַׂזְפַּתְנִי הַשְׁמָשׁ" (שיר השירים א, ז) – לפני שאומות העולם אומרים: "עִקְּרֵו אֶת כְּבָדֵם בְּתִבְנֵית שָׂרוֹ אֶכְל עַשְׁבָּ..." – 'אין ישועתה לו באללים' (תהלים ג). וישראל אומרין להן: למה אנו דומין – לבן מלך שיצא לו למדבר, נחחים בשמש. ונכנס למדינה נהג שמנים ומרחצאות עד שנתלבן כל גופו. אבל אתם, עד שאתה במעי אמכם – אתם עובדים אלילים!" (ילקוט שמעוני תורה, תשס"ד) – השחרות אצל ישראל היא חיצונית, וממילא גם חולפת, בניגוד לאומות, שאצלם הדבר מהותי, עוד מבطن אמן.

נאולת מצרים נבעה מצד המהות המיוחדת של ישראל, מצד היותם בנים למקום. ישראל נתקדשו – "קדש" – משום המהות המיוחדת שלהם. לאחר מכן, אפשר לנוקות את השחרורית שדבקה בהם במצרים, אפשר לעבור לשלב ה"רוחץ". אט-אט ישבו ישראל לmahot ויטהרו מטומאות מצרים.

וכשם שהיה בגאולה הראשונה – כן גם בגאולה האחרונה, שבתהליכייה זוכים אנו לחיות, כמו שהbayio חז"ל (מדרש תהילים טו, ה): "לְעֵתִיד לִבְוא בָּין אֹמוּנָה הָעוֹלָם לְקָטוֹרָג אֶת יִשְׂרָאֵל, וְאֹמְרִים לְפָנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רַبְבוֹנוּ שֶׁל עָולָם! הָלְלוּ עֲבֹדֵי עֲבוֹדָה זָרָה – וְהָלְלוּ עֲבֹדֵי עֲבוֹדָה זָרָה! הָלְלוּ מְגַלְּיִתְרִוִּות! וְהָלְלוּ מְגַלְּיִתְרִוִּות! הָלְלוּ שׁוֹפְכִי דָמִים – וְהָלְלוּ שׁוֹפְכִי דָמִים! ... וְכִי יְשַׁׁשְׁאָפָנִים לְפָנֵיךְ?!" – הרי לנו אותה הטענה בדיק, כפי שהביא הזוהר הקדוש בקשר לקריעת ים סוף.

ואם במצרים היינו רק כמה מאות שנים והتلכלכנו כל כך בטומאות – על אחת כמה וכמה אחר אלפיים שנות גלות, בהם הושפענו מהగויים והتلכלכנו מהקירבה אליהם! לפיכך, לא יפלא, אייפוא, שוגג גוולטנו באה מצד המהות המיוחדת שלנו – "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בנייהם".

ואין ספק שמהות זו בסופו של דבר גם תתגלח ותבוא לידי ביוטוי – בתורה, במצבות ובקידוש השם הגדל ביוטרי!

קדש

מודגמים כוס ראשון ומקדשים.

הנני מזוקן ומצפונו לךים מצות כוס ראשון מארבע כוסות.

לשם יחוד קדשא ביריה הוא ושכינתייה בקדיללו ורוחמו על ידי והוא טмир ונעלם בשם כל ישראל. ויהי נעם אדרני אללהינו עליינו, ומעשיה ידיןנו פונגה עליינו, ומעשיה ידיןנו פונגהו.

אם חל בשבת, אומרים: "שלום עליכם" ו"אשת חיל", ואחר כך יאמר:

בלחש: **בָּנֵיהֶם עֲרָב וְנֵיהֶם בְּקָר,**

יֹם הַשְׁשִׁי וַיַּכְלֵל הַשְׁמִימָן וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם,

וַיַּכְלֵל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְׁבִּיעִי מֶלֶאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּשְׁבַּת בַּיּוֹם הַשְׁבִּיעִי מִכֶּל מֶלֶאכָתוֹ
אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיַּבְרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְׁבִּיעִי וַיִּקְדֶּשׁ אֹתוֹ,
כִּי בָּוֹ שְׁבַת מִכֶּל מֶלֶאכָתוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לְעַשׂוֹת.

בחול מתחילה מכאן (התוספות בסוגרים המרובעים הן עדות המזרחה):

סְבִּרְיָה מְרֻגְנוּ וְרַבְגְּנוּ וְרַבְפּוּתִי,

בָּרוּךְ אַתָּה יְהָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בָּרוּךְ פָּרִי הַגָּפָן.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,

אֲשֶׁר בָּחָר בָּנוּ מִכֶּל עַם,

וּרְוַמְמָנוּ מִכֶּל לְשׁוֹן, וְקַדְשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו.

וַתְּתַפְּנוּ לְנוּ יְהָה אֱלֹהֵינוּ בָּאַהֲבָה (בשבתו: שְׁבַתּוֹת לְמִנְחָה וּ)

מוֹעֲדִים לְשִׁמְחָה. חֲגִים וּזְמָגִים לְשִׁזְׁוֹן,

אֶת יּוֹם (בשבתו: הַשְּׁבַת הָזֶה, וְאֶת יּוֹם) **חַג הַמְצֹות הָזֶה,**

[וְאֶת יּוֹם טֹוב מִקְרָא קָדֵשׁ הָזֶה],

זָמָן חֲרוֹתָנוּ, בָּאַהֲבָה, מִקְרָא קָדֵשׁ,

זָכָר לִיצְיאַת מִצְרָיִם.

כִּי בָנָו בְּחִרְתָּת, וְאַוְתָנוֹ קָדְשָׁת מִכֶּל הַעֲמִים,

(בשבות: וְשֵׁבֶת וְמוֹעֵדִי קָדְשָׁה,

(בשבות: בְּאַהֲבָה וּבְרָצֹן) **בְּשֻׁמְחָה וּבְשִׁשְׁון הַנְּחַלְתָנוֹ.**

בָּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה,

מַקְדֵשׁ (בשבות: הַשְּׁבָת וְ) **יִשְׂרָאֵל וְהַזָּמְגִים.**

במושאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוּרָא מְאוּרֵי הָאָשׁ.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְבָדֵיל בֵּין קָדֵשׁ לְחֹל,

בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעָמִים, בֵּין יוֹם הַשְׁבִיעִי לְשִׁשְׁת יְמֵי הַמְעָשָׂה.

בֵּין קָדְשָׁת שְׁבָת לְקָדְשָׁת יוֹם טוֹב הַבְּדָלָת,

וְאֵת יוֹם הַשְׁבִיעִי מִשְׁשָׁת יְמֵי הַמְעָשָׂה קָדְשָׁת,

[בְּ]הַבְּדָלָת וּקְדָשָׁת אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקָדְשָׁת.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה, הַמְבָדֵיל בֵּין קָדֵשׁ לְקָדֵשׁ.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהָוָה,

אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,

שְׁהַחְיֵנוּ,

וְקִימֵנוּ

וְהִגִּיעֵנוּ

לְזִמְּנוֹ הַזֶּה.

שותים כוס ראשון בהשבת שמאל.

**בחר בנו מִקְלָע
וּרֹמֶמֶנוּ מִקְלָל לְשׁוֹן**

לאומיות וגזענות

יש המתקוממים נגד המושג "לאומיות" בהקשר עם עם ישראל, כיוון שרואים את הלאומיות שלנו ככל לאומיות אחרת בעולם. המושג "גזענות" עולה מדי פעמי כשבוגשים עם מושג היהודי יהודי. המושגים הללו, במובן השלילי, נובעים מבחן, מתפיסה שאינה יהודית.

המושג: "גזע" ל Koh מועלם הטבע, מהעץ. פשוטו לכלם שיש עצים וגזעים בעלי תוכנות שונות ושמות שונים. לא יעלה על דעתו של איש לומר שהבדלה בין גזעי עצים היא שלילית ומשפילה, אלא ברור שזו הבדלה מציאותית. אם אומר שמדובר זה עתדים לצאת אגסים, ומוציאו זבדניים וכן הלאה, לא חטאתי בגזענות, אף עז לא "פגע" בדברי, ורק ציינתי עובדה. לומר שאין גזעים שונים בין העצים, זהה פשוט התעלמות מהמציאות.

הצד השלילי שבגזענות הוא, שלפעמים, גם עם, הרואה את עצמו כגזע עליון, אשר נבחר מכל העמים ומרום מכל הלשונות, ומסיק שבשל היותו מיוחד – עליון להafil גזעים אחרים. בדרך האחידן חיזינו על בשרנו אחד מעמים אלו, אשר בוגאותו, ובחשבו את עצמו לייחודי, רמס והשחית את העמים האחרים, שחת והשפיל. כשהמגמה היא פגיעה באחרים – זהה גזענות שלילית.

התפיסה היהודית היא אכן תפיסה גזעית, אך, חלילה, לא שלילית! יהודו של עם ישראל הוא באמת: "אתה בחורתנו מכל העמים". אנו העם הנבחר, הגזע הנבחר. אך משמעות הבחירה הזו, עליונותו של עם ישראל, מתבטאת בהזדהות שלו עם הרצון הא-אלוהי, החפש בטוב לכל: "טוב ד' לכל, ורַחֲמֵיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תהילים קמיה, ט). זהה המגמה הא-אלוהית בבריה.

חפכו של עם ישראל הוא שאור ד' יאיר בכל, ושה טוב הא-אלוהי יملא את הכל: "לא רעוי ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ד', פנים לים מקסים" (ישעיהו א, ט). השאייפה של עם ישראל היא להפוך את המציגות האנושית ל"כתרתו תרבותם לאתים, וחניתותיהם לנצחיות. לא ישא גוי אל גוי חרב, ולא ילמדו עוד מלתחמה" (שם, ב, ד). אך בשום אופן – לא לשעבד את העמים האחרים, לא להזיק להם ולא להשפיכם!

וְתַתֵּן לְבָנָ...
את יומֶךְ חֲמִצּוֹת הַזָּהָר

ניסן ותשרי

לקראת היציאה מצרים, מצהה ד' את משה ואחרון להתוכון להכנת קרבן פסח. הוא פותח בדברים הבאים (שמות יב, ב): "הַחְדֵשׁ הַזָּהָר לְכֶם רָאשׁ חֶקְשִׁים, וְאַשְׁׁוֹן הַזָּהָר לְכֶם לְחֶקְשִׁים הַשְׁנָה". פשט הפסוק הוא, שראש חדש ניסן, יהיה מעתה "ראש לסדר מנין החודשים, שהיא איר קרווי: 'שני', סיון: 'שלישי'..." (רש"י).

חודש ניסן הוא "ראש השנה" המינוח לעם ישראל דוקא, כפי שמודגש בפסוק: "הַחְדֵשׁ הַזָּהָר לְכֶם וְאַשׁ חֶקְשִׁים, וְאַשְׁׁוֹן הַזָּהָר לְכֶם לְחֶקְשִׁים הַשְׁנָה" – "לכם ולא לאותות העולם מונות מתשרי" (מדרש לך טוב). מה פירוש הדבר שהאותות "מונות מתשרי"? והלווא לאומות לוח שנה משלהן! ומכל מקום, מדוע לעשות חילוק בין ישראל לעמים בעניין הגדרת החדש בו מתחילה שנה?

נהלכו חכמים متى נברא העולם (ראש השנה י, ב). רבינו אליעזר סובר שבתשרי נברא, ורבי יהושע סובר שבניסן נברא. לא מסתבר כי מחלוקתם בשאלת המציאות באיזה חודשים הייתה יצר ד' את עולם! אלא מדובר בדיון עמוק ובעל משמעות ורחה. ובאמת, שני הצדדים צודקים – "אלו ואלו דברי אלוהים חיים", שכן, העולם נברא פעםיים – הם בתשרי והן בניסן! אך מדובר בשתי בריאות מסווג אחר.

בתשרי נברא גוף העולם, בתהליכי הטבעיים – קייז וחורף, ים ויבשה, יום ולילה, כל החוקים הפיזיקליים של המציאות. בניסן, לעומת זאת, התחוללה בריאה חדשה – נשמת העולם הופיעה. חידוש הבריאה בניסן בא לידי ביטוי באמצעות התגלות הא-אליהית האדירה של ניסי יציאת מצרים, אשר הפגישו אותנו לראושונה, בצורה אדירה ומשמעותית עם בואו העולם ומנוהגו.

העולם שנברא בתשרי יכול היה להיות חסר תוכן ונוטול משמעות – מציאות מקרית של עולם חומריא לא ערך ותכלית. התחדשות הבריאה בניסן גילתה את הנשמה הא-אליהית המחייה את העולם ומעניקה לו את ערכו. עצם המפגש עם בורא העולם בניסן מלמדנו כי יש לעולם יי"וד ותכלית, שכן, שום דבר איןנו נוצר בכוונת מכון ללא סיבה!

אומרים חז"ל (שמות רבה יט, ז): "זַלְאָ גַּדְעָה לְכָ שְׁאָר בְּכָל גַּבְלָה שְׁבָעַת יְמִים" (דברים טז, ז) – כנגד שבעת ימים שבין הגאולה לקריעת ים סוף. כשם שבתachelה הם שבעה ימי בראשית... – כך יהיה אלה שבעת ימים מתקיימים בכל שנה ושנה" – שבעת ימי חג הפסח מגלים את המשמעות האמיתית של שבעת ימי הבראה. בחג הפסח שבניסן, הבראה מתעללה, מתחדשת ומתורמתה להבנת תוכנה וייעודה האמתי.

בריאת העולם בתשרי הייתה בריאה חד-פעמית שהסתירה ואילו בריאת העולם של חודש ניסן, היא תהליך אורך ובלתי פסק. זהה התאחדות מתמשכת של התעלות בתפיסה האמיתית שעלה עם ישראל לגלות לעולם כולם.

כשהمدרש אומר שאומות העולם מונחות מתרשי בעוד שanon מונים מניסן – אין כוונתו למד באייזה חודש פותח לוח השנה שלנו ושליהם... מדובר בבירור עקרוני – מהו משמעות בריאת העולם אצלונו ואצל שאר העמים. אצל הגויים, ישנו רק העולם של תשרי – הצד החיצוני של המציאות, חסר התכליות והתוכן. האומות מכירות רק את היצזוניותו של העולם. לדידם, עלמן הוא נטול משמעות – כפי שהיא מאז הבריאה, עולם מקרי ומונוכר.

ישראל, לעומת זאת, מתמקדים בבריאת העולם של ניסן, המבטאת את תוכן של המציאותות. "לכם ראש קדושים" – לכם ולא לאומות העולם – רק אתם תופסים את המשמעות האמיתית של העולם, מהו הראש האמתי של העולם – המגמה והתכליות שלו.

זכור ליציאת מצרים

ברכה על מצות סיפור יציאת מצרים

סיפור יציאת מצרים בlij הסדר הוא לכל הדעות מצות עשה מהתורה. ואם כן, למה איןנו מברכים על מצוה זו? מצינו כמה כיונים לשובה:

א. יש צורך בברכה על מצוה זו, אך אנו יוצאים ידי חובה בברכה אחרות בלילה זה. ומצינו שתי שיטות, באיזו ברכה אנו יוצאים ידי חובת הברכה:

רביינו ירוחם (ה,ד) בשם רבנו פרץ: בברכת הקידוש, שבתחלתليل הסדר, אנו יוצאים ידי חובת הברכה על סיפור יציאת מצרים, שהרי אנו אומרם בקידוש: "זכור ליציאת מצרים".
החתם סופר (تورת משה לפסח, ד:ה: "עבדים") רואה את הברכה דוקא בסיוםليل הסדר, בברכת "אשר גאלנו".

כל נקוט בידינו: "כל המצוות מברך עליון עobar לעשייתן" – קודם מברכים ורק אחר כך עוברים לעשיית המצויה עצמה. כל זה מתיישב היטוב עם שיטת רביינו ירוחם, אך כיצד נישבו עם שיטת החתום סופר, המצביע על הברכה הנאמרת בסיוםليل הסדר, אשר שכבר קיימנו את מצות הסיפור ביציאת מצרים?

אכן, בדרך כלל, מברכים לפני קיום המצויה, אך ישנו גם יוצא דופן. גוי שבא להתגיר, מצוה עליו לטבול. אמנם, הוא אינו יכול לבורך על הטבילה קודם שטובל, שהרי עודנו גוי,

מעשה

ברבי אלעזר, ורבו יהושע,

ורבי אלעזר בנו עזירה, ורבו עקיבא ורבו טרפון
שניהם מסבין בבני ברק, והיו ממספרים ביציאת מצרים
כל אותו הלילה, עד שباءו תלמידיהם ואמרו להם:
רבותינו,

הגיעו זמנו קריית שמע של שחורת.

אמר רבי אלעזר בנו עזירה:

הרי אני כבן שבעים שנה

ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילה,
עד שדרשה בנו זומא, שנאמר:

למען תזכיר

את יום צאתך מארץ מצרים

כל ימי חייך:

"ימי חייך" - חינמים.

"כל ימי חייך" - הילילות.

וחכמים אומרים:

"ימי חייך" - העולם הזה.

"כל ימי חייך" - להביא לימות המשיח.

שַׁתָּאֵמֶר יִצְיָאת מִצְרִים בְּלִילֹת

וכירת הגואלה בלילה

אנו קוראים כאן את המשנה ממסכת ברכות (א, ה) האם יש להזכיר את יציאת מצרים בלילה – כלומר, האם יש לקרוא בערב את הפרשה השליישית מפרשיות קריית שמע, היא פרשת ציצית (במדבר טו, לו–מא), המשתीימת ביציאת מצרים: "אֲשֶׁר הָצַאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם לְהִיוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים".

בפשטות, הגיוני לא להזכיר את פרישה זו בלילה, שהרי הציצית אינה נהגת אלא ביום. אומנם, דרשת בן זומא מביאה אותנו להלכה, לומר את הפרשה זו גם בלילה, ولو בשביל להזכיר בה את עניין היציאה מצרים.

ניתן לומר עמוק, כי בן זומא דורש להזכיר את גאותה מצרים גם ב"לילה" – לא רק במובן של חשכת היום – אלא גם במובן של חשכת הגלות,ليل הגלות הנורא, בו היה הסתר פנים נוראי, בו לא ראיינו בצורה גלויה את יד ד' המושיעת אותנו. ולמרות כל הצרות והיסורים שהיו בלילה הארוך זהה, בן אלפיים השנה, המשכנו והזכרנו לעצמנו את יציאת מצרים, את הגואלה הראשונה, מתוך אמונה ובטעון שגם מגולה זו עוד נגאל!

לְהַבְיאָ לִימוֹת הַמֶּשֶׁיחַ

פָעָם וְהַיּוֹם

במשך אלפיים שנה קיימו את דברי בן זומא: "כָל יְמֵי חִיקָ' – הלילות". ואכן, בלילהות הגלות הארכומים והקשימים, הזכרנו את יציאת מצרים, גאותנו הראשונה, מתוך אמונה שלימה, שאכן עוד נזכה גם לגואלה האחורה.

עכשו, בעודנו זוכים לחיות בתחוםי הגואלה האחורה, אנו זוכים גם לקיים את דברי חכמים: "כָל יְמֵי חִיקָ' – להביא לימות המשיח". אנו מזכירים את יציאת מצרים, בה יצאו לנו לראשה, וצעדנו דורך ארכאה ביותר, מסובכת וקשה – עד שהגענו הולם, אל חבל גאותנו האחורה – "להביא לימות המשיח".

ברוך המקום,

ברוך הוא.

ברוך שפטנו תורה לעמו ישראל,

ברוך הוא.

כגדי ארבעה בניים

דבורה תורה:

אחד חכם,

אחד רשות,

אחד תפם,

אחד שאינו יודע לשאול.

**ברוך המקום ברוך הוא
ברוך שפטנו תורה לעמו ישראל ברוך הוא**

כולם בנים!

ארבע פעמים אנו אומרים: "ברוך", אנו מברכים את ד' ארבע פעמים – כנגד ארבעת הבנים. כל בן הוא ברכה, כולל הבן הרשע, וזאת משום שבמהותם כולם בניים – "בנים אחים לד' אל-להיכם" (דברים יד, א).

הפסוק העוסק בין הרשע ונמצא בתחום מכלול פסוקים (שמות יב, כו-כו): "והיה כי יאמרו אליכם בנייכם: מה הצעזה זאת לך? ואמרתם: זבח פסח הוא לד'... ויקד העם נישטחו" – מבאר רשי מדוע משתחווה העם: "על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובشورת הבנים שייהיו להם". מתוך דברי ד' הבינו ישראל כי מובטח להם בניים בארץ לאחר שיגאלו, ועל כך הם מודים. על אילו בניים מדובר כאן? על הבן הרשע! ובכל זאת – מודים עליון, כיוון שסוף-סוף, גם הוא חלק בלתי נפרד מהמשפחה. כולם – "בנים אחים לד' אל-להיכם" (דברים יד, א)!

כולם נקראים "בניים" – אפילו הבן הרשע! את כל בניינו علينا להושיב סביב לשולחןليل-הסדר. עם כולם חובה علينا לדבר ועל כולם יש להתייחס. علينا להקשיב לכל הבנים, גם אם לא כל דבריהם נאמרים באופן הנעים לאזונינו, ואף קשים ומתריסים. אנו מוכראחים ללמידה כיצד להכיל את כולם ולדעת להתייחס גם לאותן שאלות שואליין נשאלות בניינוס ובצורה הראויה, אבל מעילות עניינים נוקבים ששוויכים ליסודות קיומינו ויעודינו.

"אחד חכם, אחד רשע, אחד תם ואחד שאינו יודע לשאול" – אצל כל אחד מהבנים קיים ה"אחד" – ואפילו אצל הבן רשע! רק שאצלו, מוטל علينا לעוזר לו לגנות זאת.

בנג' אַרְבָּעָה בָּנִים
דָּבְרָה תֹּרֶה

אַרְבָּעָה בָּנִים

ארבע פעמים מוזכרת בתורה יציאת מצרים בהקשר עם "בניים":

א. "זהה כי יאמרו אליכם בניים: מה הعبدת הזאת לכם? ואמרתם: זהח פסח הוא לד', אשר פסח על בתיהם בני ישראל במצרים, בנגפו את מצרים..." (שמות י, כו-כז)

ב. "והגדת לבנך ביום ההוא, לאמר: בעבור זה עשה ד' לי בצאתך ממצרים." (שם יג, ח)

ג. "זהה כי ישאלך בנה מחר, לאמר: מה זאת? ואמרת אליו: בחזק יד הזיציאנו ד' מצרים..." (שם יג, יד)

ד. "כי ישאלך בנה מחר, לאמר: מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ד' אל-הינו אַתָּכֶם? ואמרת לבנה: עבדים הינו לפרקעה במצרים, וויצוינו ד' מצרים ביד חזקה... למען הביאו אותנו, לחת לנו, את הארץ אשר נשבע לאבותינו". (דברים ו, כ-כג)

המספר ארבע מבטא את כל צדי המציאות – ימינה ושמאל, קדימה ואחור (כמו: "ארבע כנופות הארץ" ו"ארבע רוחות השמים"). "בנג' ארבעה בניים דיבורה תורה" מתיחסת לכל סוג הבנים. בניים אלו, למרות היוטם בני משפחה אחת – אינם שעויים תמיד באוטה התבנית. כך דרכו של המספר ארבע, המבטא ריבוי וגוון, המקיים את כל הצדדים האפשריים. המשפחה יכולה לכלול את כל הטיפוסים האפשריים: "אחד חכם, אחד רשע, אחד תם ואחד שאין יודע לשאול".

מובא במשנה (פסחים י, ד): "ולפי דעתו של בן, אבי מלמדו" – לכל בן יש למד לפי מה שמתאים לו, לפי "דעותו", כיון שככל אחד שונה ומיהודי. התורה מכירה בשונות שבין בני אדם, ומעניקה לכל אחד מהם תשובה לפי מה שהוא.

לעתים מתעורר הצורך לנזוף באחד הבנים, אך על נזיפה זו לבוא דוקא מתוך הקשר האוהב בין האב לבן, מתוך אחריות לבן, וכדברי משלו (יג, כ): "חוֹשֵׁךְ שָׁבֵטׂו שׂוֹנָא בָּנָו, וְאֲבָבוֹ שָׁחָרׂוּ מוֹסָרׂ". רק תוכחה מתוקה אהבה אמיתית וכנה תוכל להיקלט באמת בלב הבן, רק מותוק בסיס אמתי של הידבות וקשר, המוכרה להתקיים בין אב לבן.

מגםת הظיווי "והגדת לבנך" היא, שהדברים ייכנסו לבן, ולא שייקומו והוא ייחווה, ועל כן "חכמים, היזרו בדבריכם!" (אבות א, יא) – חישבו היטב מה לומר, וכייד לאומרו, מה נכון להdagish וכייד לנזוף, אם בכלל, ש"בשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע – רק מצوها על אדם שלא לומר דבר שאיןו נשמע" (יבמות טה, ב).

חוכמה אמיתית

לפני מאות שנים וחמשים שנה נכתב ספר, בשם: "אין נעל", העוסק בחקר משמעות השורש "חכם". הרוב נפתח הרוץ וויל, מחבר הספר, מוכיה ש"חוכמה" המוזכרת בתנ"ך קשורה תמיד לחוכמה המזודה עם מוסר. ביהדות, חוכמה המשוחורת מאזיקי המוסר, מיראת אלוהים – אינה באמת חוכמה.

ביטוי לך, ניתן לראותו אצלנו בהגדה. ישנו בן "חכם" ובן "רשות" – אך איןנו מוצאים בן "בדיק"! בעמ' ישראל, מצד האמת, מי שהוא חכם – הוא גם צדיק. מצד התפיסה האמיתית – לא יתכן תלמיד חכם חסר מוסר, זה תרתי דסטרי! חכם הוא תמיד לטובה. אם ורוצים לומר להיפך, צריך להוסיף: "חכם להרע" – כי סתם "חכם" הוא להיטיב.

הדבר בא לידי ביטוי גם ב"ברכת הבינו", המתמצחת את תפילת עמידה. את ברכת הדעת היא מתמצחת במילים: "הבינו ד' אלוהינו לדעת דרכיך" – אף שבברכת הדעת עצמה לא מזכרת ידעת דרכיך ד'

הදעת כשלעצמה אינה ערך עצמאי. השכל הוא רק כלי ואמצעי, בו יכול האדם להרבות או רם במצוות, או חיללה, להיפך – להחשיך את העולם כולו! אנו מכירים מההיסטוריה האנושית את שכל האדם מקומו למעשים נוראים ואכזריים. הנאים, ימח שמן, השתמשו בטכנולוגיה אנושית, בשכל האנושי, כדי ליצור מוכנות השמדה משומנת ומתווכמת, ובכך הביאו שואה איוומה על עמנוא!

דעת בלוא" "דרךך" אינה ברכה גדולה, אלא אדרבה – קללה נוראית על העולם כולו! אין טעם לבקש סתם "חוכמה, בינה ודעת", כיון שהדברים כלשעכטם יכולים להיות גם תקלה, חיללה! לכן ברכת הדעת חייבת לבוא עם "ידעת דרכיך" – כי אם לא כן – הדעת איננה ברכה, כי אם קללה.